

Универзитет у Београду, Филозофски факултет –
Одељење за историју уметности, Београд

DOI 10.5937/kultura2067017P

УДК 061.27

130.2

оригиналан научни рад

БАШТИНСКИ АСПЕКТИ ИНСТИТУТА ЛЕГАТА

Сажетак: У раду се истражује место института легата у студијама баштине. Полази се од историјско-теоријског одређења појма баштине и указује се на његову везу с установом легата: утврђује се блиско порекло у изворно-правном карактеру оба термина, али и њихова савремена преплитања – од почетних теоријских премиса до његове друштвене употребљивости. У том смислу, основна претпоставка изражена у раду је да ови концепти добијају своје суштинско исходиште тек када постану део животне реалности, односно када оставштина постане чинилац у стварању друштвених и културних вредности заједнице и појединца. Уочава се да у случају појма баштине, баштинар бира шта наслеђује, док у случају легата легатар прима испоруку коју му је завешталац (декујус) одредио. Избор баштинара је израз културних и друштвених вредности, и у том смислу „избор” има симболички и метафорички карактер који се потом материјализује бригом о предметима баштине. С друге стране, предмет легата је имовинско-правна корист, а „избор” је резултат законске регулативе. Имајући у виду ове и сличности и разлике, циљ је да се баштина и легат, као појам (филозофска категорија) и институт (друштвена формација), међусобно расветле и добију јасније обресе.

Кључне речи: појам баштине, институт легата, студије баштине, заједница знања

Није необично сусрести термине баштина и легат у истом контексту. Ево једног новинског примера: „Удружење ’Адлигат’ – које чине Библиотека Лазиф, Музеј књиге и путовања и Музеј српске књижевности – има више од милион библиографских јединица и око 10.000 раритета. Однедавно је богатије за део баштине коју је деценијама прикупљала једна од најстаријих београдских породица – Леко. Генерације ове лозе чувале су и сакупљале значајна документа за

историју земље, али и предмете из разних епоха. Део свог наслеђа породица је као *легат* пренела Библиотеци Лазић¹. Понекад се поменути термини могу наћи и у синонимном односу. Не треба ићи даље, ако нам већ *Речник синонима*² није при руци, од прокажене Википедије да би се прочитало: „баштина: завештање, рег. оставина рег., тековина, аманет, очевина, арх. бабалук арх., тестамент, наслеђевина рег., ћаћевина рег., дедовина, заоставштина, последња воља/жеља, поклон, рег. оставштина рег., опорука, старина рег., дар, завештај арх., нашљеђе рег., воља рег., баштина, наслеђе, запис рег., наслеђење, наслеђевина рег., посмртнина рег., легат, задужбина”³. Јасно је да се ради о употреби термина *баштина* и *легат* (али и других који ће нам касније бити занимљиви) у свакодневном говору. Њихово присуство у овим приликама указује и на њихов колоквијални значај, то јест указује да то нису само технички термини различитих научних и стручних дисциплина. Оне имају своје место у свакодневном животу, иако се значење које им се у том контексту придаје није сасвим истоветно оном које се може наћи у академској или стручној литератури.

Стога је и циљ овог рада двојак. Имајући у виду прилику за коју је текст састављен, то јест с уверењем да ће се о институту легата писати много исцрпније, обавештеније и садржајније у радовима који су део овог темата⁴, први циљ рада је да се укаже на академска значења поменутих термина, али пре свега на конституисање појма баштине и његову везу с институцијом легата. Други циљ је да се успостави веза између овако (научно-академски) одређених полазишта и значаја баштине и легата за друштво, заједнице и појединце. Збирно, циљ је да се баштина и легат, као *појам* (филозофска категорија) и *институт* (друштвена формација), међусобно расветле и добију јасније обресе (али свакако не „права” и „једина” значења) у њиховом социо-културном контексту.

1 Vasiljević, B. (2017) Kraljica Natalija darovala orman dvorskoj dami, *Politika*, 08. 01. 2017, 15. 05. 2020, <http://www.politika.rs/sr/clanak/371552/Beograd/Kraljica-Natalija-darovala-orman-dvorskoj-dami>

2 „Баштина ж в. наследство”; „наследство с наслеђе, опорука, аманет, тестамент, задужбина, очевина, дедовина, баштина, легат, ...”; Ћосић, П. (2008) *Речник синонима*, Београд: Корнет, стр. 42 и 358.

3 „Baština” у Wikirečnik, slobodni rečnik, 15. 05. 2020, <https://sr.wiktionary.org/wiki/baština>

4 Као што је то, уосталом, већ учињено, рећимо у: Miladinović, S. (2000) *Legat – kroz pravnu nauku i zakonodavstvo*, Београд: Задужбина Andrejević; Božić, J. (2019) *Legati u kulturnoj politici Republike Srbije*, (doktorska disertacija), Београд: Универзитет у Београду: Факултет политичких наука.

Збирање „памћења света”

Појам баштине је европски изум. Његова појава је последица преображаја европског друштва из традиционалног у модерно. Традиционална друштва су органски саживљена са својим старинама или боље рећи немају потребу за разликом између старог и новог. У традиционалном друштву, прошлост није оно што се десило, већ саставни део времена у ком се живи, у ком су прошлост, садашњост и будућност део истог животног ритма. Памћење није ускладиштено у музејске трезоре, већ је врело живих сећања која обликују свакодневицу.⁵ Модерно друштво, да би било уопште модерно, мора бити различито од старог. У модерном друштву прошлост је оно што се збило, у садашњици се живи, а будућност се – путем напретка, прогреса, развоја... – измишља због освајања садашњице. У модерном друштву представе прошлости се селе у колективно памћење, а остаци прошлости постају старине. Модерност не памти, она складишти памћење и актуелизује га, често измењено, у складу са сопственим потребама загледаним у будућност.⁶ Да би домети будућности били неограничени (ослобођени терета запамћеног), да би Стари континент освојио Нови свет и Нову младост, прошлост је било потребно укротити. Овом походу било је потребно адекватно оружје и Европа је изумела појам баштине. Поред бриге о прошлости, појам баштине је понудио и средства за употребу прошлости, као и низ институција, као што су музеји, споменици културе, системи заштите наслеђа, академске дисциплине..., све у сврху изградње идентитета новог друштва (Не заборавимо да је својевремено, у зору Француске револуције, Пјер Кабон [*Pierre-Joseph Cambon*] предложио да се краљевски споменици употребе за стварање музеја, јер, „тиме ћемо уништити идеју о монархији” и истовремено „очувати уметничка ремек-дела”⁷). Коначно, произведши појам баштине, Европа је свој изум почела да извози и остатку света.

Свакако, европска друштва (сакривена под наизглед јединственим европским идентитетом) разноврсна су, па је отуда и разноврсно и искуство у инцијацији појма баштине. Изворно, идеја бриге о старинама у Европи сеже у доба ране модерности, па и у раније епохе.⁸ Тако је у Италији сенат

5 Asman, J. (2011) *Kultura pamćenja*, Beograd: Prosveta.

6 Остен, М. (2005) *Покрадено памћење. Дигитални системи и разарање културне сећања. Мала историја заборављања*, Нови Сад: Светови.

7 Šiner, L. (2007) *Otkrivanje umetnosti*, Novi Sad, Adresa, str. 213.

8 Marasović, T. (1983) *Zaštita graditeljskog nasljeđa: povijesni pregled s izborom tekstova i dokumenata*, Zagreb: Društvo konzervatora Hrvatske; Split:

града Рима још 1162. године донео одлуку да „Трајанов стуб не сме бити уништен или оштећен и мора остати на част римског народа све до краја света”, а 1471. године Папа Сикст IV поклања бронзане скулптуре грађанима Рима – између осталих и римску *Вучицу* – што су зачеци Капитолинског музеја (званично отвореног 1734. године). У међувремену, 1515. године, папа Лав X именује Рафаела за главног надзорника свог античког „мрамора” и „камења” затеченог у Риму, а у Венецији се 1596. године отвара *Статутарио публично*, венецијанској јавности и њеним гостима доступна збирка античких скулптура. Мало раније, у Минхену, Самуел Квихеберг 1565. године објављује свој трактат о уређењу кабинета уметнина и реткости, резимирајући појаве које постоје широм Европе у овом периоду а под различитим називима (*studiolo, wonderkammer, ...*). У Шведској је 1666. године објављен *Краљевски проглас о историјским споменицима и старинама*, те *Закон о заштити црква, обредне одеће и добара* 1668. године. Коначно, 1683. године у Оксфорду се отвара Ешмоллов музеј (Ешмолијан), који се пословично истиче као први модерни музеј, а изникло из приватне колекције породице Традескант, кога је свако ко је имао „петопарац” вишка могао да посети у новој, а за њега нарочито, направљеној згради.⁹ Ипак, крај осамнаестог и почетак деветнаестог века сматра се добом „рађања баштине”¹⁰, било да идеју баштине порађа држава да би објединила нацију (као у Француској) или грађанска класа да би се само-репрезентовала (Немачка) или стара аристократија не би ли се заштитила у новом, модерном свету (Енглеска). Иако овако генерализоване оцене треба узети са извесном резервом – јер показано је да су у „рађању баштине” учествовали и бројни други чиниоци (националне институције, приватне иницијативе, професионална друштва, међународне организације...) – оне указују колико је новоизумљени концепт утицао на конструисање друштвених (националних и универзалних) идентитета европских држава.¹¹

Без обзира на појединачне разлике, могуће је извести и извесну општу хронологију европског искуства по овом питању: тридесете и четрдесете године деветнаестог века

Filozofski fakultet u Zadru; Jokilehto, J. (2002) *A History of Architectural Conservation*, Oxford–Woburn, MA: Butterworth–Heinemann.

9 Abt, Dž. (2014) *Poreko javnog muzeja, Vodič kroz muzejske studije*, priredila Mekdonald, Š., Beograd: Clio.

10 Poulot, D. (1988) *The Birth of Heritage: 'le moment Guizot'*, *Oxford Art Journal*, 11/2, pp. 40–56.

11 Swenson, A. (2013) *The Rise of Heritage: Preserving the Past in France, Germany and England, 1789–1914*, Cambridge: Cambridge University Press.

донеле су прве велике расправе о заштити баштине, да би се захваљујући успону историје као академске дисциплине и феномена „историзма”, популарисале рестаураторске активности и брига о баштини у јавном мњењу, а од почетка осме деценије до краја дугог деветнаестог века (1914) успостављени су модерни принципи заштите и проширено је поље деловања (од старосних и историјских ка споменицима културе). Упоредо с овим активностима, државне намере и иницијативе стручњака и струковних удружења добијају и правни оквир, па се издају и законски акти који чине и основ правне заштите. Након Великог рата, за који ће се врло брзо показати да је тек први светски, концепт баштине се делимично проширује и то појмовно настанком кишобран-синтагме „културно добро”¹², а по окончању и оног другог рата, и универзалистичком утопијском идејом о „светској баштини”¹³ (или у нама савременом добу идејом о „памћењу света”¹⁴). Коначно, административно установљење концепта нематеријалног културног наслеђа почетком двадесет првог века¹⁵ и његова експанзивност у академском и свакодневном контексту, упућује нас да су опсег и досег баштине далеко од затварања.¹⁶

Порекло, посед, право

Видели смо да савремени концепт баштине не постоји пре краја осамнаестог века, али има своје значајне претходнице.¹⁷ Идеја баштине (лат. *patrimonium*, енгл. *patrimony/heritage*, франц. *patrimoine*)¹⁸ припада оним алузивним концептима које је људски ум створио да би се оријентисао у свету око себе. Или како је то, отварајући есеј *Појам баштине*, искусни Андре Шастел написао: „Реч је старинска, појам се

12 Emiliani, A. (1988) Za jedan novi koncept kulturnog dobra, *Pogledi: časopis za društvena pitanja*, god. 18, 3/4, str. 725-748. Појави синтагме „културно добро” вратићемо се мало касније у овом раду.

13 <https://whc.unesco.org/en/about/>

14 <https://en.unesco.org/programme/mow>

15 <https://ich.unesco.org>

16 Стога смо у једном претходном раду појам баштине и одредили као појам породичних сличности, односно политипни појам: Popadić, M. (2012) Koncept porodičnih sličnosti u savremenoj nauci. Slučaj studija baštine, *Teorija i praksa nauke u društvu: od krize ka društvu znanja*, Beograd: Hemijski fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 245–255.

17 Harvey, D. C. The History of Heritage, in: *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, eds. Graham, B. J. and Howard, P. (2008), Aldershot: Ashgate, pp. 19–36.

18 О овом термину у француском, немачком и енглеском језику видети: Swenson, A. нав. дело, стр. 13-18.

чини са оне стране памћења”.¹⁹ Подсетимо се онда одакле нам те чудна, старинска реч.²⁰

У деветнаестом веку, термин *баштина* срећемо у његовом углавном изворном значењу. Вук Стефановић Караџић у *Српском рјечнику* из 1818. године пише да је „Баштина, ф. очевина, или оно место где се ко родио, väterlishes Erbe, patrimonium”.²¹ У *Речнику илирском* из 1853. године, Рудолф Веселић поред речи „баштина”, бележи и изведенице „баштиник” и „баштински”.²² И новија, двадесетовековна, лексикографска издања дају слична тумачења, али су и проширена савременим конотацијама.²³ По *Речнику српско-хрватског књижевног и народног језика*, термин баштина значи: (1) све што је наслеђено од оца или предака, наслеђе, наследство, дедовина, очевина; (а) земља и материјална добра уопште; (б) наслеђена духовна добра, духовне и телесне особине; (2) посед, непокретно добро, имање; (3) право сопствености на непокретну имовину; (4) родни крај, завичај; (5) обрадиво земљиште. По *Етимолошком рјечнику хрватскога или српскога језика*, то је правни термин, који се „из црквеног славенског језика раширио и на запад” и потиче од старословенске речи башта (= отац), а значење му је (1) очевина, дједовина, hereditas, praedium; (2) њива. *Речник српског језика Матице српске* бележи да је основно значење баштине „имовина, првенствено непокретна коју неко наследи од оца или неког другог претка, наслеђена имовина, очевина, дедовина; наслеђе”, а друго, фигуративно значење „б. фиг. наслеђена духовна, културна добра, духовно наслеђе: културна баштина”.

Термин *баштина* изворно је дакле означавао посед, имање стечено правом наслеђивања. По Стојану Новаковићу термин баштина први пут се среће негде почетком четрнаестог века.²⁴ Баштина је имање, али и део правног система,

19 Chastel, A. (1988) Pojam baštine, *Pogledi: časopis za društvena pitanja*, God. 18, 3/4, str. 709.

20 Наредни „етимолошки блок” уз мање измене преузет је из: Popadić, M. (2015) *Vreme prošlo u vremenu sadašnjem: Uvod u studije baštine*, Beograd: CMiH, str. 34-35.

21 Караџић, В. С. (1818) *Српски рјечник, истолкован немачким и латинским ријечима*, Беч, стр. 24.

22 Veselić, R. (1853) *Речник илирскога и нѣмачкога језика*, I, Већ, стр. 6.

23 Следећи лексикографски преглед преузет је из: Gavrilović, Lj. (2010) *Nomen est Omen: baština ili nasleđe – (ne samo) terminološka dilema, Etnoantropološki problemi*, n. s. god. 5, br. 2, str. 42-53.

24 Упоредити: Новаковић, С. (1892) *Српска баштина у старијим турским законима*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије; Новаковић, С. (1913) „Баштина” и „бољар” у југословенској терминологији средњег века, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије;

попут латинског *patrimonium*-а. Патримонијум је термин којим се у римском праву означава имовина једног лица, посебно она стечена наслеђивањем. Но, треба напоменути да је у римском праву постојао и термин *damnosa hereditas*, који је означавао „нежељено наслеђе”, то јест наслеђене дугове и трошкове.²⁵ То је, дакле, оно наслеђе које смо можда приморани да наследимо, али које вероватно не би смо желели да баштинимо. Слично, „имовно”, одређење налазимо и у српском средњовековном правном систему Душановог законика. Члан 43 каже: „И да није властан господин цар, или краљ, или госпођа царица икоме узети баштину силом, или купити, или заменити, осим ако ко сам пристане”. Утемељеност овог термина у правном систему је таква, да се током периода власти Османског царства на Балкану, термин баштина и у турском језику користио да у случају хришћанских поданика означи правно загарантовани посед једне породице.²⁶ Ова историјска веза између имања, добара и њиховог правног института наслеђивања, а који подразумева бригу и одржавање наслеђеног, садржана у речи баштина, даје овом термину одређени симболички потенцијал који се трансформисао и у академски квалитет. Од друге половине двадесетог века, или боље рећи након друштвених промена изазваних Другим светским ратом, у тадашњем српско-хрватском језику овај термин је готово „испражњен” од својих пређашњих значења (ко још зна да *башта* значи отац?²⁷). Од тада се термин баштина употребљава као реч која може значењски да обједини разнородне садржаје и форме сведочанстава прошлости, сакривене иза уситњених или недостатних одређења попут „старина”, „споменик”, „културно добро”, „споменик културе”, „природно богатство” и сл. Но, треба истаћи да се често користила и синтагма културно и природно наслеђе, али готово увек упоредо са термином баштина као синонимом. Поред академске литературе, савремено значење термина баштина у званични говор државних институција након Другог светског рата улази и кроз превођење и усвајање међународних

Недељковић, Б. М. (1936) *Историја баштинске својине у новој Србији: од краја 18 века до 1931*, Београд: Г. Кон; Недељковић, Б. М. (1940) *О неким нарочитим облицима колективне баштине код Срба*, Београд: Штампарија Раденковић.

25 Burill, A. (1867) *A law dictionary and glossary*, New York: Baker, Voonhis & Co, p. 419.

26 Šabanović, H. (1964) *Riječnik termina, Turski izvori za istoriju Beograda*, knj. 1. sv. 1, *Katastarski popisi Beograda i okoline 1476-1566*, Beograd: Istorijski arhiv, str. 610-611.

27 На ово реторичко питање, изречено током предавања на предмету *Увод у студије баштине* на Филозофском факултету у Београду, један млади колега спремно је одговорио: „Знамо ми из источне Србије!”

конвенција, чиме његова употреба добија и формално-правни карактер.

Управо је то место укрштања појма баштине и институције легата. Као и баштина, институција легата је концепт који има дугу традицију у европском друштву: „Закључке о појави легата можемо извести на основу података о појави и развоју наслеђивања, наследног права а посебно о развоју тестаменталног тестаменталног наслеђивања. Као и поменуте установе, појава легата је у тесној вези с развојем породичних и својинских односа. На трагове легата наилазимо још у Хамурабијевом законнику. Такође је важно истаћи да је у Атини Солоновим реформама (6 в. п. н. е.) уведено тестаментално наслеђивање. Даљи развој легата настављен је у римском праву. Легат је у савремена права практично дошао из римског права које је путем рецепције унето у грађанске законике”.²⁸ Имајући претходно у виду, могло би се рећи да је у савременом друштву институт легата задржао строгу правну форму²⁹, док се институт патримонијума / баштине из правног заметка развио у културни и друштвени концепт. Легат је део наслеђа издвојен из укупне заоставштине, а слично смо одредили и савремени концепт баштине у односу на наслеђе: то је жељени део укупног наслеђа, онај који је препознат као вредан наслеђивања. Ипак, овде постоји једна битна разлика. У случају појма баштине, баштинар бира шта наслеђује, у случају легата, легатар прима испоруку коју му је завешталац (декујус) одредио. Избор баштинара је израз културних и друштвених вредности, и у том смислу „избор” има симболички и метафорички карактер који се потом материјализује бригом о предметима баштине. С друге стране, предмет легата је имовинско-правна корист, а „избор” је резултат законске регулативе. Да ли то значи да су се иако имају заједничке корене, појам баштине и институт легата у савременом добу ипак толико разишли да се понашају као уље и вода?

Прошлост као жеља за заједништвом

Можда то ипак није случај. Иако устројен строгим законским прописима, легат је – како је то језгровито примећено – увек имао двоструку културну функцију: „Као израз индивидуалне културне свести, легаторство је употпуњавало оно

28 Војић, Ј. нав. дело, стр. 33. Упоредити: Miladinović, S. нав. дело, стр. 13–14.

29 Следећи, правни аспект легата дат је на основу: Антић, О. (2010) *Наследно право*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду и Службени гласник; Ђурђевић, Д. Б. (2011) *Институције наследног права*, Београд: Службени гласник.

што се подразумева под културним бићем једног народа. С друге стране, легаторство је на особен начин потврђивало појединачну бригу за културна и уметничка остварења заједнице која су промакла надлежним установама³⁰. Другим речима, ако начелно имају различит формални карактер, појам баштине и институт легата деле исто исходиште: сврховитост у оквиру одређене заједнице и то заједнице чија је кохезивна сила – прошлост.

„Прошлост је нешто што градимо из жеље за заједништвом”, провозира с правом историчар идеја Тронд Берг Ериксен.³¹ Ако је заиста тако, запитајмо се како неко друштво или заједница, ствара, мисли и гради. Један од добро аргументованих одговора гласи – путем својих институција.³² У том смислу је и место баштинских институција веома битно. Подсетимо да је *заједништво*, то јест заједница – *communitalia*, управо у основи првобитне употребе речи *patrimonium*.³³ Шта су баштинске институције? Такође провокативни, а у баштинским пословима више него искусни Томислав Шола, одређује их на следећи начин: то су библиотеке, архиви и музеји и оне су непрофитне, некомерцијалне организације, имају слично послање унутар општег друштвеног добра, кориснички су оријентисане и у размерама које зависе од њихових посебности, уједно су и научне и комуникацијске институције.³⁴ Обједињеност деловања институција као што су музеји, архиви и библиотеке (понекад се означава скраћеницом *LAM: Library-Archive-Museum*) добило је почетком двадесет првог века значајно место, указујући на могућност да се њиховим садејством остварује значајан допринос у „заједницама знања” (*knowledge communities*), као да и њихове раздвојене историје у информатичком добу добијају заједничко исходиште.³⁵ Пажљиви читалац већ слуги куда ово иде. Није ли и легат – онда када није предмет формално-правних надгорњавања – још једна баштинска институција?

30 Avramović, Z. (1994) Legati u kulturi Beograda: stanje, problemi i moguća rešenja, *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, br. 93/94, str. 214.

31 Eriksen, B. T. (2013) *Šta je istorija ideja*, Loznica: Karpos, str. 61.

32 Daglas, M. (2000) Kako institucije misle, *Reč, časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja* 57 (3), str. 299-340.

33 Noyes, C. R. (2007) *The Institution of Property: A Study of the Development, Substance, and Arrangement of the System of Property in Modern Anglo-American Law*, Clark, New Jersey The Lawbook Exchange, Ltd, p. 48.

34 Šola, T. (2003) *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: prema kibernetičkom muzeju*, Zagreb: Hrvatski nacionalni komitet ICOM, str. 297, 319.

35 Hedstrom, M. and King, J. L. (2003) *On the LAM: Library, archive, and museum collections in the creation and maintenance of knowledge communities*, Paris, France: Organisation for Economic Co-Operation and Development.

Правна заштита је веома битан аспект у бризи о баштини.³⁶ Другим речима, поменути и препознатљиве институције као што су музеји, архиви и библиотеке не би могле да постоје без јасног правног оквира. Али, иако споменичко право има своју дугу историју³⁷, истакнимо да је почетком двадесет првог века оно добило још један занимљив додатак. Наиме, у португалском граду Фароу, Веће Европе донело је 2005. године *Конвенцију о вредности културне баштине за друштво*. Она полази од права сваког појединца „да се бави културном баштином по властитом избору уз поштовање права и слобода других као аспекта права на слободно учествовање у културном животу садржаног у *Општој декларацији Уједињених народа о људским правима* (1948) и зајамченог *Међународним пактом о привредним, социјалним и културним правима* (1966)”. Циљ Фаро конвенције исказан у члану 1 јесте да промовише следеће закључке њених потписника: „а) признати да су права везана уз културну баштину саставни део права на учешће у културном животу..., б) признати појединачну и заједничку одговорност према културној баштини; в) нагласити да очување културне баштине и њено одрживо коришћење имају за циљ људски развој и квалитет живота...” Наравно реч је о документу који је део политичке и културне стратегије Европске уније, то јест део „изградње мирољубивог и демократског друштва ... у процесима одрживог развоја и унапређења културне разноликости” (Члан 1) д), али ова декларација доноси једну значајну новину, или је барем први пут јасно и директно формулише. Једноставно, сви имамо право на баштину. Сходно, то значи и да имамо обавезе спрам баштине.

Другим речима, баштина није предмет само научног проучавања, струковног делања и професионалног бављења; баштина је друштвена привилегија и друштвена обавеза. Ако се институт легата априори и посматра као правна категорија (с јасно дефинисаним односима унутар уговорних страна), онда га можда треба разумети и у описаном контексту (који пре пројектује, него што ствара Фаро конвенција). У том смислу, легат може бити виђен као правно устројен институт, али с јасно израженим друштвеним и културним вредностима баштинске установе, дакле унутар оквира општег друштвеног добра.

36 Толико битан да се понекад под баштином подразумева само оно што је законски утврђено као културно добро. О томе више у: Popadić, M. (2015), нав. дело, стр. 119–126. Стране 125-126 делимично су пренете у тексту који следи.

37 Бргуљан, В. (2006) *Споменичко право*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

Закључак –
Културно добро и културна добробит

Резимирајмо на крају, укратко, оно што је до сада речено. Појам баштине и институт легата имају заједничко порекло у правном систему везаном за процесе наслеђивања, а заједничко исходиште у животној реалности, односно када оставштина постане чинилац у стварању друштвених и културних вредности заједнице и појединца. Ипак, треба бити опрезан с „правом на баштину”, то јест с употребом идеја о заједници и њеном наслеђу. Мора се имати у виду и да је понекад идеја баштине искоришћена као медиј за стереотипизацију културних и друштвених вредности. Када су локалне и регионалне вредности баштине почеле да се претварају у универзалне, дошло је до проблема, који нису (намерно или ненамерно) одмах уочени. Другим речима, прихваћене здраво-за-готово ове идеје су поред свог хуманистичког корена, показале и – једнако људско – хегемону лице. Примећено је и да је савремена брига о баштини била „опсесија страствене, образоване и углавном утицајне мањине, а социјалне, образовне и политичке карактеристике произвођача баштине мало су се промениле од деветнаестог века”³⁸. Погледајмо зато на крају пример синтагме „културно добро”, која сведочи да је танка линија између употребе и злоупотребе „заједничке” баштине.

У једној савременој правничкој енциклопедији, под одредницом *културна баштина* читамо: „Израз културна баштина односи се на онај део националне, племенске или друге културе друштва који је толико битан за идентитет и карактер друштва да га људи сматрају неутуђивим. Израз обухвата материјална, историјска или археолошка налазишта и предмете, као и нематеријалне појаве, као што су фолклор, обреди, језик и занатске вештине. Често је повезана са ширим појмом културног наслеђа; са ужим појмовима као што су предмети културе или културни материјал који искључују нематеријалну баштину; и техничким термином *културно добро*, који указује на власничке односе”.³⁹

38 Graham, B., Ashworth, G. J. and Tunbridge, J. E. (2000) *A Geography of Heritage: Power, Culture and Economy*, London: Arnold, p. 14.

39 „The term cultural patrimony refers to that part of a national, tribal, or other society’s culture, which is so fundamental to the society’s identity and character that people deem it inalienable. The term embraces tangible historic or archaeological sites and objects as well as intangible phenomena, such as folklore, rituals, language, and craft skills. It is often associated with the broader term cultural heritage; the narrower terms cultural objects or cultural material, which exclude intangible heritage; and the more technical legal term cultural property, which indicates ownership“; Nafziger, J. Cultural

Раније смо приметили да се термин *културно добро* среће средином двадестог века. Ипак, тај термин има занимљиву предисторију. Колико је за сада познато, синтагма *културно добро* (*Kulturgut*) први пут је употребљена као технички термин у Немачкој 1933. године и искован је у Гебелсовој пропагандистичкој ковачници, а у оквиру прописа везаних за *Reichskulturkammer*, државну агенцију за културу. Њено значење је било: „свако дело или извођење уметности намењено публици; свако друго интелектуално дело или извођење намењено публици путем штампе, филма или радија”. Није био редак случај да на основу тога што је „дело намењено публици”, оно – захваљујући нацистичким пропагандним механизмима – промени и својински статус, то јест буде отуђено од „неподобних” власника.⁴⁰

Друштва и заједнице „мисле” кроз своје институције, али се и процес баштињења не сме мешати с прибављањем инстант идентитета „за-понети”, а који су тек заводљив производ замке институционалног инструментарија.⁴¹ Говорећи у име заједнице, постоји опасност да се институције уместо да буду генератори дељења заједничких вредности, претворе у инструменте за наметање пожељних образаца. Стога, још једном за сам крај, савети историчара идеја Тронда Берга Ериксона: „Кад о прошлости говорим као о ’конструкцији’, а њеном баштинару као ’режисеру’ који нам представља прошлост заједнице, није ми намера да умањим значај уложеног труда, већ да нагласим како више не можемо подразумевати једну прошлост коју деле сви сународници. Не смемо чак ни подразумевати да прошлост уопште занима све наше савременике.”⁴² Отуда, ако легат схватимо као нарочиту баштинску институцију, треба учити и да концепт легата преноси једну колико значајну, толико и једноставну баштинску поруку. Као индивидуални чин оставиоца и заштићен правним нормативима, легат заправо опредмеђује нарочиту културну вредност и поручује: не наслеђује се само „имање” или „правно-имовинска корист”. То је тек залог за прави циљ. А прави циљ је неговање добробити људи и њихових међусобних односа.

heritage and patrimony, in: *Encyclopedia of law & society: American and global perspectives*, Vol. 1, ed. Clark, D. S. (2007), Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc, pp. 360-360.

40 Steinweis, A. E. (1996) *Art, Ideology, and Economics in Nazi Germany: The Reich Chambers of Music, Theater, and the Visual Arts*, Chapel Hill: University of North Carolina Press, pp. 44–45.

41 Видети: Булатовић, Д. (2016) *Уметност и музеалност*, Нови Сад: Галерија Матице српске, стр. 217-218.

42 Eriksen, B. T. нав. дело, стр. 64.

ЛИТЕРАТУРА:

Abt, Dž. (2014) Poreklo javnog muzeja, *Vodič kroz muzejske studije*, priredila Šeron Mekdonald, Beograd: Clio.

Антић, О. (2010) *Наследно право*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду и Службени гласник.

Asman, J. (2011) *Kultura pamćenja*, Beograd: Prosveta.

Avramović, Z. (1994) Legati u kulturi Beograda: stanje, problemi i moguća rešenja, *Kultura – časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku* br. 93/94, Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, str. 214-224.

Božić, J. (2019) *Legati u kulturnoj politici Republike Srbije*, (doktorska disertacija), Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka.

Бргуљан, В. (2006) *Споменичко право*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

Булатовић, Д. (2016) *Уметност и музеалност*, Нови Сад: Галерија Матице српске.

Burill, A. (1867) *A law dictionary and glossary*, New York: Baker, Voonhis & C.

Daglas, M. (2000) Kako institucije misle, *Reč – časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja* 57 (3), str. 299-340.

Ђурђевић, Д. Б. (2011) *Институције наследног права*, Београд: Службени гласник.

Emiliani, A. (1988) Za jedan novi koncept kulturnog dobra, *Pogledi – časopis za društvena pitanja*, god.18, 3/4, str. 725-748.

Eriksen, B. T. (2013) *Šta je istorija ideja*, Loznica: Karpos.

Gavrilović, Lj. (2010) Nomen est Omen: baština ili nasleđe – (ne samo) terminološka dilema, *Etnoantropološki problemi*, n. s. god. 5, br. 2, str. 42-53.

Graham, B., Ashworth, G. J. and Tunbridge, J. E. (2000) *A Geography of Heritage: Power, Culture and Economy*, London: Arnold.

Harvey, D. C The History of Heritage, in: *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, eds. Graham, B. J. and Howard, P. (2008), Aldershot: Ashgate, pp. 19–36.

Hedstrom, M. and King, J. L. (2003) *On the LAM: Library, archive, and museum collections in the creation and maintenance of knowledge communities*, Paris, France: Organisation for Economic Co-Operation and Development.

Jokilehto, J. (2002) *A History of Architectural Conservation*, Oxford–Woburn, MA: Butterworth–Heinemann.

Караџић, В. С. (1818) *Српски рјечник, истолкован немачким и латинским ријечима*, Беч.

Marasović, T. (1983) *Zaštita graditeljskog nasljeđa: povijesni pregled s izborom tekstova i dokumenata*, Zagreb: Društvo konzervatora Hrvatske; Split: Filozofski fakultet u Zadru.

Miladinović, S. (2000) *Legat – kroz pravnu nauku i zakonodavstvo*, Beograd: Zadužbina Andrejević.

Nafziger, J. Cultural heritage and patrimony, in: *Encyclopedia of law & society: American and global perspectives*, Vol. 1, ed. Clark, D. S. (2007), Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc, pp. 360-360.

Недељковић, Б. М. (1936) *Историја баштинске својине у новој Србији: од краја 18 века до 1931*, Београд: Г. Кон.

Недељковић, Б. М. (1940) *О неким нарочитим облицима колективне баштине код Срба*, Београд: Штампарија Раденковић.

Noyes, C. R. (2007) *The Institution of Property: A Study of the Development, Substance, and Arrangement of the System of Property in Modern Anglo-American Law*, Clark, New Jersey The Lawbook Exchange, Ltd.

Новаковић, С. (1913) „Баштина” и „бољар” у југословенској терминологији средњег века, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.

Новаковић, С. (1892) *Српска баштина у старијим турским законима*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.

Остен, М. (2005) *Покрадено памћење. Дигитални системи и разарање културне сећања. Мала историја заборављања*, Нови Сад: Светови.

Тосић, П. (2008), *Речник синонима*, Београд: Корнет.

Chastel, A. (1988) Pojam baštine, *Pogledi – časopis za društvena pitanja*, god.18, 3/4: str. 709-723.

Popadić, M. (2012) Koncept porodičnih sličnosti u savremenoj nauci, Slučaj studija baštine, *Teorija i praksa nauke u društvu: od krize ka društvu znanja*, Beograd: Hemijski fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 245–255.

Popadić, M. (2015) *Vreme prošlo u vremenu sadašnjem: Uvod u studije baštine*, Beograd: CmiH.

Poulot, D. (1988) The Birth of Heritage: 'le moment Guizot', *Oxford Art Journal*, 11/2, pp. 40–56.

Steinweis, A. E. (1996) *Art, Ideology, and Economics in Nazi Germany: The Reich Chambers of Music, Theater, and the Visual Arts*, Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Swenson, A. (2013) *The Rise of Heritage: Preserving the Past in France, Germany and England, 1789–1914*, Cambridge: Cambridge University Press.

Šabanović, H. (1964) *Turski izvori za istoriju Beograda*, knj. 1. sv. 1, Katastarski popisi Beograda i okoline 1476-1566, Beograd: Istorijski arhiv.

Šiner, L. (2007) *Otkrivanje umetnosti*, Novi Sad: Adresa.

Šola, T. (2003) *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: prema kibernetičkom muzeju*, Zagreb: Hrvatski nacionalni komitet ICOM.

Vasiljević, B. (2017) Kraljica Natalija darovala orman dvorskoj dami“, *Politika*, 08. 01. 2017, 15. 05. 2020, <http://www.politika.rs/sr/clanak/371552/Beograd/Kraljica-Natalija-darovala-orman-dvorskoj-dami>

Veselić, R. (1853) *Rječnik ilirskoga i nemačkoga jezika*, I, Beč.

Milan Popadić

University of Belgrade, Faculty of Philosophy –
Department of Art History, Belgrade

HERITAGE ASPECTS OF THE INSTITUTE OF BEQUEST

Abstract

This paper examines the role of the institute of bequest in heritage studies. It starts from a historical-theoretical definition of the notion of heritage and points to its connection with the institute of bequest: it derives a close original-legal character of both terms, but also their modern intertwining – from initial theoretical premises to social applicability. In that sense, a basic assumption expressed in the paper is that these concepts achieve their essential purpose only when they become part of life reality i.e. when they become a factor in creating social and cultural values of communities and individuals. It is noticed that, in the cases referring to the notion of heritage, heritage stakeholders choose what they inherit, while in the cases of bequests, the legatee receives the works assigned to them by the testator. The choice of heritage stakeholders is an expression of cultural and social values, and in that sense “choice” has a symbolic and metaphorical character which is then materialized through care for the inherited objects. On the other hand, the subject of a bequest is the property-legal benefit, and such “choice” is the result of legal regulations. Having in mind these similarities and differences, the goal of the paper has been to shed some light on heritage and bequest, both as *notions* (philosophical category) and as *institutes* (social formation) in order to offer a clearer understanding of these phenomena.

Key words: *notion of heritage, institute of bequest, heritage studies, knowledge community*